

פסיכולוגיה של שכנוע

עיון בדברי מרדכי לאסתר

- א. פתיחה
- ב. תשובת המהר"ל
- ג. תשובת פירוש "עטרת זקנים" למגילת אסתר
- ד. תשובת החת"ם סופר
- ה. תשובת הרב שלמה אבינר
- ו. תשובת בעל שו"ת "בנין ציון"
- ז. סיכום

א. פתיחה

בשנה שעברה, לפני פורים, דנו מספר חברים בבית המדרש על עניין מיותר לכאורה שיש באחד מפסוקי מגילת אסתר. המגילה מתארת את הציווי של מרדכי לאסתר להיכנס לפני המלך אחשורוש, אף על פי שלא נקראה אליו זה שלושים יום, ולסכן את חייה בשביל עמה ומולדתה. המילים אותן בוחר מרדכי כדי לשכנעה למסור את נפשה עבור עם ישראל לא פשוטות כלל: **וְאֵת וּבִי יִתְּאָב יְהוָה אֱבֹדֵי דְמִיּוֹד עַא שְׁעֵתָא דְאַתְּ נִחְזָה צְלָהּ הִיֵּעַ מוֹלָדֵי הוּד . יֵשׁ מִן קוֹסְאֵתָר**

מובן מדוע מרדכי בוחר לומר לה "ואת ובית אביך תאבדו". כמו כן, מובן מדוע הוא רואה בה שליחה שהקב"ה מינה אותה ולכן אסור לה לכזב בשליחותה, "ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות". זהו אף עיקר הציווי בגלל שזוהי השליחות שהוטלה עליה אישית, ולכן נבחרה להיות המלכה. ברגע שאסתר תכזב בשליחות זו, מובן שהיא תמות. אך החלק הראשון של הפסוק כלל לא מובן. מדוע מרדכי מכביר במילים, ומגלה לנו ש"רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר"? אם משפט זה הוא ניסיון לשכנע את אסתר לצאת לשליחות – לכאורה ניתן לומר שזהו ניסיון שלא יצליח. לומר לאדם שבכל מקרה שליחותו תיעשה, אם לא על-ידי עצמו אז על-ידי אחרים, לא תועיל כל-כך אצל אדם שבחירה בדרך הפעולה תביא לסיכון חייו. אדרבה, משפט זה דווקא יגרום לו להיתלות

בהצלה ממקום אחר, ואולי אף להבין כי באמת חובה ללכת על פתרון אחר, שכן אסור לאדם לסכן את חייו לשווא? אם מרדכי באמת מנסה לשכנע את אסתר לסכן את עצמה, היה עליו להשמיט את המשפט הזה, גם אם הוא נכון? במאמר זה ברצוני לנסות לשפוך מעט אור על הביטוי הזה המופיע במגילה. אבקש להביא מספר עמדות לגבי הצורך של מרדכי לומר את המשפט הזה דווקא לאסתר, כאשר הוא מנסה לשכנע אותה להציל את עם ישראל מגזרת השמד, מחשבת המן האגגי.

ב. תשובת המהר"ל

בספרו "אור חדש" מסביר המהר"ל את מדרשי חז"ל על הפסוק הנדון. המדרשים לא עוסקים ישירות בבעיה שהצגנו:

כי אם החרש תחרישי, אם את שותקת עכשיו סופך שהקב"ה שותק לך, ואל תהי סוברת שהקב"ה מניחן, שמא את ובית אביך הייתם לישראל במצרים כששמט נפשות בכוריהן וטבע שונאיהם בים, אלא כשבא עמלק ויחלוש יהושע וגו', וכן לכל דבר ודבר, ואף עכשיו רוח והצלה יעמוד ליהודים.
ילקוט שמעוני, אסתר, רמז תתרנו

על כך כותב המהר"ל:

ופירוש זה, כי אם אין את משגיחה בצערן של ישראל ואת יכולה לעזור אותם, סוף תהיי בצרה ותצעקי אל ה' יתברך, והוא שותק לך ומניח אותך בצרה גם-כן. ואמר רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, כלומר, מאחר שאין את רוצה להיות בעזר וסעד לשעם צריך שיהיה בא הצלה ממקום אחר, כלומר מאחר שהוא אחר לך, שהרי אין את מבקשת הצלתם, וממקום אחר יבוא הצלתם. ולכך אי אפשר לומר, רק כי ממקום שבא משם הצלה להם הוא הַפך לך, ולכך יהיה מקום הצלתם הפך לך. וכמו שיהיה לישראל הצלה משם, כך יהא לך ולבית אביך אבדון משם, כאשר המקום שבא משם הצלת הוא הפך לך. ולכך אמר "ואת ובית אביך", כי כל אשר הוא שייך לך ומתייחס לך הוא הפך המקום שבא משם הצלתם.

אור חדש, עמ' קנה

מדבריו עולה כי הביטוי שקשה לנו הוא בעצם השלמה ל"איום" שמושת כעת על אסתר. אם היא תצייט למרדכי ותסכן את חייה – היא תזכה להיות המצילה של עם ישראל. אך אם היא לא תעשה זאת – רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, כלומר ממקום השונה מהמהות של אסתר שעושה דבר ה' ומכניסה עצמה לארמון אחשוורוש למען עמה. פסקה אחת לפני כן מבאר המהר"ל שמשמעות הביטוי 'מקום אחר' היא הקב"ה: "ועוד רצה לומר, 'רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר', כי הוא יתברך נקרא מקום, בשביל שהוא יתברך מקיים הכל ונותן מקום... ואם אין את עולה זה, רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, הוא ה' יתברך אשר הוא מקום אל הכל בשביל שהוא מקיים הכל..." ולכן המקום האחר שעל-ידו ינצלו היהודים הוא הקב"ה. ברגע שאסתר תכריע לא לסכן את עצמה, היא בעצם תכריע נגד הקב"ה, ואם כך, "רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר" – אחר לך. לך כבר אין חלק ונחלה אצל ה', ולכן הקב"ה יראה עצמו פטור מלדאוג לחייו ולחיי משפחתו – "ואת ובית אביך תאבדו". את לא קיימת את המשמעות בשבילה באת לעולם, להציל את היהודים, שמת פנייך נגד ריבון העולמים, ולכן מוסרת האחריות הא-לוהית כלפיך וכלפי משפחתך. החיסרון בשיטת המהר"ל היא העובדה שכל הנאמר לעיל כלל לא נכתב בפסוק. חסר חלק בתוך הפסוק, שעל פניו נראה אחיד בניסיון השכנוע של אסתר, שיסביר את הכפילות הזאת, רוח ליהודים ממקום אחר – והמקום האחר יגרום להרע לך.

ג. תשובת פירוש "עטרת זקנים" למגילת אסתר¹

עיקר ההתרחשות של המגילה היה בימי חודש ניסן, כמעט שנה עד ליום הפקודה. הפור שהטיל אחשוורוש לפני המן אפשר ליהודים זמן רב כדי להתארגן, כדי להתחנן ולבקש את רחמי שמים או, להבדיל, את רחמי המלך אחשוורוש עבור העם כולו. ניתן היה לנסות להבהיר למלך, שלפי סיפור המגילה היה תלוי בעיקר במשרתיו ולא בדעותיו העצמיות, את משמעות הפקודה שהטיל, ולנסות לבטל את הגזירה בדרכים "רגילות" – הומאניות וריאליות.

אך כפי שמעיר גם המהר"ל, למרדכי היה דחוף שברגע זה ממש תבטל הגזירה. לא ניתן להמתין אפילו רגע קטן. הסכנה עורכת לפתחו של העם היהודי, ויש צורך לפעול כעת ולבטל את גזרת המן. אסתר מפרטת למרדכי את הנהלים והחוקים שבהם מתנהל הארמון. בדבריה היא רק ניסתה לגרום לו להבין שכדאי לחכות עוד קצת, כי בטוח שהמלך יקרא לה

1. מובא בספר "מגילה נקראת", בהוצאת מכון "עינות מים" - בערגסאד.

אליו בזמן הקרוב. למה היא צריכה לסכן את עצמה רק בשביל חוסר הסבלנות שלו? למה היא צריכה לאסור את עצמה על בעלה לתמיד, בגלל הפרש של כמה ימים בלבד? המהר"ל מציב את השאלה הזאת באופן החזק ביותר שלה – לא יתכן לומר שמרדכי חשד באסתר שלא תסכן את עצמה ותמסור את חייה בשביל עמה. הדבר הזה ברור מאליו. הבקשה הייתה שלא תדחה זאת. המהר"ל מסביר את הדחיפות בהליכה למלך אחשוורוש כך:

ועל זה אמר 'להשיב לאסתר', ולא היה לו לומר רק 'לאמור לאסתר', ולמה אמר 'להשיב לאסתר'? כי הוא תשובה ניצחת, ולא שאני אומר לה רק שיש לחוש לזה, ובאולי שלא תוכל להימלט בית המלך, כי דבר זה אין לדעת בבירור שלא תימלט בית המלך, רק כי דברים אלו תשובה ניצחת, ובוודאי הוא כך כי מאחר שהגזירה הוא על כלל ישראל, אם כן הגזירה עליה גם-כן. איך תימלט היא מן הגזירה הזאת שהיא עליה גם-כן, ובוודאי כוח הכלל יותר מן היחיד, ואם הכלל אינו ניצול, איך תוכל היא להימלט... ומה שהיא אומרת כי עדיין יש זמן לבוא לפני המלך, על זה אמר "אל תדמי בנפשך" וגו', כלומר בשביל שאת מדמה כך, לכך את מלמדת זכות זה שיש זמן עדיין לבוא אל המלך, וזה בשביל שמחשבתך כי אין הדברים מגיעים לך, אבל אם את אינך מדמה כך ותדעי כי גם את בסכנה כמו שהוא האמת, אז לא תלמדי זכות הזו לסמוך על דבר זה, כי באולי לא תוכלי לבוא באותה שעה לפני המלך. לכך אין לסמוך על זה כלל וכל שעה יש לך לראות אם אפשר לך לעשות הצלה.

שם עמ' קנג

לדעתו אסתר צריכה לראות את הדברים באופן הפרקטי ביותר – עם ישראל נמצא כעת כשחרב גזרת השמדה על צווארו. במצב כזה אדם לא ממתין אלא עושה כל שיש ביכולתו, והוא עושה זאת עכשיו ומייד. אם אסתר לא רוצה ללכת עכשיו, משמעות הדבר שיש לה אמונה שאולי היא יכולה, יותר מכולם, להציל את עצמה. אך האמת חייבת להיוודע לה, כי כוחו של כלל ישראל רב מן הפרטים שבו, ולכן אם עם ישראל יושמד ח"ו – היא תושמד איתו. לכן עליה ללכת באופן מיידי למלך להציל את עמה ולא לדחות הדבר. מי יודע? אולי בסופו של דבר המלך לא יקרא לה, או שיהיה מאוחר מכדי להציל את עם ישראל עד שתקרא אל המלך?

פירוש "עטרת זקנים" מביא פירוש אחר לחלוטין לעניין זה. לדעתו הדחיפות בשליחת אסתר למלך נובעת מעניין רוחני גבוה מאוד. המדרש קובע כלל לגבי הצרות של עם ישראל:

ד"א ויהי ביום השלישי, לעולם אין ישראל נתונין בצרה יותר מג' ימים שהרי באברהם כתיב 'ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק', השבטים 'ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים', יונה שנאמר: 'ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות', והמתים אינן חיים אלא לשלשת ימים שנאמר: 'ביום השלישי יקימנו נחיה לפניו', וגם הנס הזה נעשה בסוף שלשה ימים לתעניתם, הדא הוא דכתיב: 'ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות' ושלחה וקראה להמן בסעודה עם המלך בחמשה עשר בניסן, וכיון שאכלו ושתו אמר המן, המלך מגדל אותי ואשתו מכבדת אותי ואין בכל המלכות גדול ממני ושמת בלבו מאד, הדא הוא דכתיב: 'ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב'.

אסתר רבה ט, ב

אין צרה שחלה על עם ישראל יותר משלושה ימים. לא יתכן שיעברו יותר משלושה ימים בין זמן הגזירה והגעת השליחים לכל מקום בהם היהודים נמצאים לבין תחילת הגאולה. הדבר הזה מסביר את הדחיפות בשליחת אסתר, אך מדוע מרדכי מוסיף ש"רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר"? בהמשך הפירוש מובא ציטוט של הספר "מגילת סתרים", שאסתר הייתה זו שחייבת ללכת להציל את היהודים, כי עליה לכפר על חטא אבי אביה שאול המלך, שחמל על אגג והצאן של עמלק. מקשה על כך ה"עטרת זקנים":

וצריך ביאור בעיקר דבריו, דאיזה תיקון יש לחטא שאול אם המן ייהרג, והרי כמה דורות לפניו היו חיים אבותיו העמלקים, וכן נכדי המן נשארו בחיים, ומאי הועילה הריגת המן ובניו לתיקון החטא? ועוד, דבאמת צריך ביאור למה השאיר שאול בחיר ה' את אגג בחיים, וביותר, שזה היה ע"י רחמנות, כדכתיב: 'ויחמול שאול והעם על אגג', דבשלמא על הצאן שהשאיר בחיים, אפשר ליישב שחשב להקריבן לה', אולם בזה מאי איכא? ועוד, דהרי בכל טענותיו של שמואל על שאול נזכר

רק מעשה הצאן שהחיה, ולכן נלקחה ממנו המלכות, מה שאין כן על אגג לא הזכיר מאומה כנראה מן הפסוקים (בשמואל א, פרק טו). ואין לומר שהיה איזה סיבה ששמואל לא התייחס כלל לזה, דהרי אח"כ כתיב 'וישפף שמואל את אגג לפני ה' בגלגל? ועוד, דאם לא תתקן אסתר את עוון שאול, למה היא תאבד?
"עטרת זקנים", אסתר ד, יד

ארבע שאלות מעלה הפירוש:

איך הריגת המן ובניו מביאה לתיקון חטא שאול?

צריך לבאר, מדוע השאיר שאול את אגג בחיים?

אם חטא שאול הוא בכך שחמל על אגג, למה שמואל לא טען נגדו דבר על זה, אלא

התרכז בכך שחמל על הצאן?

למה אסתר צריכה להיאבד אם היא עצמה לא תתקן את עוון שאול? במה היא התחייבה

מיתה?

עונה ה'עטרת זקנים' שחמלת שאול על אגג נבעה מכך שראה שעתידיים חלק מבניו להתגייר. כך גם אומרת הגמרא על המן: "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק" (גיטין יז, ב).² הוא מבסס זאת על פירוש רש"י על הפסוק "וירא כי אין איש" (שמות ב, יב), שם משה רבנו בדק האם עתיד משהו להתגייר מהמצרי, וברגע שראה שהתשובה היא שלילית – "ויך את המצרי ויטמנהו בחול". זאת גם התשובה לשאלה השלישית, לכן שמואל לא מעיר לו על העניין הזה כי זהו רצון ה' שיצליח להוליד בנים ויהיה המשך לזרעו.³ זו גם הסיבה לכך שאסתר הייתה זו שצריכה לעשות את הנס:

כדי שבכוחה יוכלו להרוג את המן ואת בניו, אך לא את נכדיו וכל זרעו אחריו, כדי שיוכל להיות המשך לזרעו שיתגייירו. אולם, אם היה הנס נעשה ע"י אחר, אזי כשהמלך רצה לכלות את המן ואת בניו, היה מכלה כל זרעו ואז לא יישאר פתחון פה לשאול שהשאיר את אגג בחיים, וכן לאסתר עצמה – שבגרמיתה, יאבד הזרע שעתידי להתגייר, ובפרט ר' שמואל בר שילת. דאם רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, אז – ואת ובית אביך תאבדו.

שם

2. ספר "מנורת המאור" מוסיף שמי שהתגייר ולמד תורה מבני בניו של המן הוא רב שמואל בר שילת.
3. בעל ה'עטרת זקנים' מעלה גם ארבע סיבות מדוע לא חמל שאול על בניו של אגג, ודווקא על אגג עצמו הוא חמל.

משמעות דבריו הם, שמרדכי רוצה לגרום לאסתר להבין את שליחותה בתוך משפחתה. כדי להביא לקיום הסיבה בגינה חמל שאול על אגג, דווקא אסתר צריכה ללכת אל המלך ולסכן את חייה. זאת גם הסיבה בגללה אם היא לא תעשה את התיקון היא תאבד, שהיא בעצמה גורמת לאיבוד חיי יהודים, ובפרט אמורא חשוב, ולכן אם לא תעשה את המוטל עליה תיפול עליה מלא האחריות כלפי כל עם ישראל, ובפרט כלפי רב שמואל בר שילת.

ד. תשובת החת"ם סופר

החת"ם סופר מחלק את חטא היהודים לשניים: ההשתחוויה לפסל נבוכדנצר כשיצאו לגלות, וההנאה מסעודתו של אותו רשע. על שניהם היה צורך בכפרה כדי להציל את היהודים. הדרך להציל מחטא, היא מסירת הנפש של צדיק, ולהיהרג על דבר שהוא היפוכו של החטא. כדי להציל את היהודים מחטא ההשתחוויה לפסל, החליט מרדכי כי הוא לא יכרע ולא ישתחוה להמן. בדרך זו מרדכי מסר את עצמו למות בשביל קידוש ה'. כך מתאר זאת החת"ם סופר בשם ספר 'מנות הלוי':

שמרדכי התגרה בהמן כי התאוה להיות נהרג בשביל אי השתחוויה להמן שעשה עצמו עבודה זרה, כדי לכפר על חטא הצלם של נבוכדנצר.

חת"ם סופר, מגילת אסתר ד, יד

אך בכדי לכפר על החטא השני היה צורך בצדיק, או במקרה זה צדיקה, שתיקח על עצמה את האחריות לחטא התאוה של עם ישראל, ותמנע את עצמה מכל עניין הקרוב לתאוה בכך שתקריב את נפשה למות בשל מאיסתה בבעילתו של אחשוורוש. כך היא תוכל לכפר על חטא אנשי שושן הבריה. מסביר החת"ם סופר את פשר הפסוק בו אנו עוסקים:

והנה ביום שנהנו ישראל מאותה סעודה, בו ביום נהרגה ושתי והיה סיבה לבחירת אסתר, וחשב מרדכי שלא נבחרה אז שתמלך, אלא שתיהרג לבסוף לכפר על חטא של אותו הזמן. והיינו דקאמר 'רוח והצלה יעמוד ליהודים' שהם 'ממקום אחר', ולא משושן, להם יעמוד רוח והצלה ע"י מרדכי שמוסר נפשו שלא להשתחוות לאל אחר... אך 'את ובית אביך', שהם אנשי שושן, 'תאבדו' בחטא הנאת סעודתו של אותו רשע אם לא תמסרי נפשך על זה. 'ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות,

דלמא הגעת להיהרג, כי מאן לימא שהקב"ה בחר בכך למלכות,
דלמא להריגה לכפר על הדור.

שם

דברי החת"ם סופר קשים, היות והם קובעים שמרדכי חשב שייעודה של אסתר להיהרג בכבואה אל המלך ללא רשות, כמו שהוא חשב שייעודו שלו להיהרג בכך שלא ישתחוה להמן. מדוע מחשבתו של מרדכי כ"כ פסיבית? מהו מקור ההנחה של החת"ם סופר, שחייבים למות כדי לכפר על חטא העם? האם לא ניתן למצוא דרך אחרת להציל את היהודים? בנוסף, מדוע מרדכי מצייט לבקשתה לצום עליה שלושה ימים, אם היעוד שלה למות – מה יועילו התפילות והצומות?

ה. תשובת הרב שלמה אבינר

בספרו 'פירוש מגילת אסתר', שואל הרב אבינר את שאלתנו, בסגנון מעט שונה:

אין אפשרות שעם ישראל יכלה, כפי שאומר הנביא: 'אני ה' לא שניתי, ואתם בני יעקב לא כליתם', כלומר, כשם שריכונו-של-עולם לא יכול להשתנות, כך אתם, בני ישראל, לא יכולים ל. כלות... אך, אם זו ההבטחה, מדוע צריכה אסתר להילחם ולהסתכן, הרי ממילא רוח והצלה יבוא ליהודים ממקום אחר?
הרב שלמה אבינר, "פירוש מגילת אסתר", עמ' 110-111

אם ודאי הדבר שרוח והצלה יעמוד ליהודים, אין כל סיבה בעולם שאסתר תאלץ לסכן את עצמה בשביל עמה. אם כן, מדוע מתעקש מרדכי לשלוח את אסתר באופן מיידי אל אחשוורוש להתחנן על עמה? מדוע אין הוא חושב להסתמך על המקום שממנו בטוח שתגיע ההצלה ליהודים?

תשובתו היא, שעל כל אדם ישנה חובה לעשות השתדלות תמידית כדי לא להזדקק לנס. הוא מביא לדוגמא את מלחמת אשור בחזקיהו המלך, כאשר סנחריב וצבאו הגדול צרו על ירושלים והיו קרובים לניצחון קל, ואז נעשה לישראל נס וחיילי אשור מתו בלילה אחד. מצב זה של סמיכה על הנס ועל כוח התפילה הוא רק השלב האחרון, המפלט האחרון כדי שתתממש ההבטחה הא-לוהית שעם ישראל לא יושמד לעולם. אך בדרך לנס, על עם ישראל לעשות השתדלויות רבות:

ה' גזר שעם ישראל לא יכלה. מציאות זו יכולה להתחולל על-ידי נס מופלא, שלפתע ימותו כל הרשעים במגפה, מחיידק או על-ידי מלאך. דרך שנייה היא שהשמדת הרשעים תהיה על ידינו ומתוכנו ועל-ידי מאמצינו. כיצד אפשר לדעת מהי הדרך הנכונה? לכן תמיד הדברים צריכים להיות על-ידי מאמצינו. המצב היחיד שבו איננו עושים דבר ורק שמים מבטחנו בה', הוא כשאין באפשרותנו לעשות כלום, כמו בזמן המלך חזקיהו או במצב שרופאים אומרים שקצרה ידם מלעזור; אבל כל עוד יש מה לעשות – חייבים לעשות. חייבים ללכת לרופאים, חייבים להתגייס לצבא, חייבים לעשות את כל הפעולות להצלת עם ישראל. אין לשבת בחיבוק ידיים ולומר שיהיה בסדר.

שם

הסיבה בגללה מרדכי אומר לאסתר שההצלה תבוא ליהודים ממקום אחר במידה והיא לא תלך בשליחות שהוטלה עליה, נוגעת לכך שהיא לא מקיימת את יעודה בעולם. דברי מרדכי הם שאם אסתר לא הולכת כעת, היא כלל לא משרתת את המגמה הא-לוהית. אם היא לא מממשת את עצמה כשליחה של הקב"ה סופה לתת על כך את הדין. הפסוק משרת את השכנוע של אסתר, בכך שהוא מציב לה את הגורם לאובדנה – אם את מחרישה, את למעשה פוגעת ברצון הקב"ה להציל את עם ישראל בדרך הטבע – ולכן תאבדי. הצעה נוספת: ניתן לומר, שכאשר מרדכי אומר לאסתר 'רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר', הוא מנסה לגעת לנפשה של אסתר. מרדכי אומר לה שאם היא לא תלך בשליחות שלה, היא לא תהיה הפטריוטית שהיא אמורה להיות. היא לא תהיה זאת שמשרתת את האומה שלה כראוי לה, 'ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות'.

1. תשובת בעל שו"ת "בנין ציון"

בפני ר' יעקב עטלינגר, רבה של אלטונה בגרמניה, עלתה שאלה מחרידה. אדם הגיע לכפר אחד מפולין עם בגדים קרועים, והוא ביקש מאישה אחת מקום ללון. בעלה של האישה יצא באותו יום למסחר לכמה ימים, והיא נשארה לבדה עם ילדיה ומשרתיה. האישה כמובן ריחמה עליו ונתנה לו לאכול ולשתות, וסידרה לו חדר לישון בו. האיש התנהג כאדם סגפן – הוא לא הסכים לאכול כמעט, שתה רק מים, ישן על הרצפה ולא במיטה שהוצעה לו, עשה מעשה פרישות וסיגף את עצמו כל היום בסיגופים קשים. הוא ישב כל היום עם ספר בידו, ובלילה לאחר חצות היה מתאונן על חורבן בית המקדש. הוא עשה זאת במשך שבוע שלם, מיום א' עד ישישי. בערב שבת לאחר סיום הסעודה כולם הלכו לישון, והאיש

החל לדבר עם האישה ליד השולחן. היא שאלה אותו מי הוא, והוא ענה לה שהוא אליהו הנביא, והוא מבקש לקבץ את הגלויות. האישה הייתה מאוד תמימה והאמינה לו. לאחר מכן היא הלכה לישון והוא המשיך ללמוד ליד השולחן. בחצות הלילה הוא הלך בשקט ליד מיטתה, העיר אותה ואמר לה שהוא חיפש בכל הארץ ולא מצא אישה צדיקה כמוה שממנה ראוי לצאת המשיח, אך רק בגלל בעלה שאינו ראוי לכך היא לא תזכה להוליד את הגואל. לכן, הוא נשלח מהשמים כדי לשכב איתה והבן שתלד יהיה המשיח ויגאל את ישראל. הוא גם נתן לה אות בכך שהתיבה שנמצאת בחדר תתמלא בממון רב, אך בתנאי שהיא לא תפתח את התיבה אלא שלושה ימים אחרי שהוא ייפרד ממנה.

האישה התמימה הסכימה לו, והוא שכב איתה מספר פעמים עד לבריחתו ביום ראשון לפני עלות השחר. האישה שלחה לבעלה שיחזור מהר הביתה כי ה' הצליח את דרכם, בהאמינה שהיא תזכה לאוצר רב בתיבה. הבעל חזר הביתה, וכשפתחו לאחר שלושה ימים את התיבה – גילו כמובן שהיא ריקה.

השאלה שנשאל הרב היא האם מותר להם לחזור לחיות כבני זוג, כאשר היא הסכימה שאדם אחר ישכב איתה וכלל לא היה פה אונס.

הרב עטלינגר מביא בתשובתו את דברי המהרי"ק שנפסקו ברמ"א,⁴ שאישה שזינתה משום שסברה שמותר לזנות, נחשבת כמזידה, ואסורה לבעלה. בהמשך דבריו הוא דן האם יש לחפש צד להקל, או שמדובר במצב מובהק בו האישה נאסרת לבעלה. לאחר עיון במעשה ובהשלכותיו, הוא מביא סברא ממגילת אסתר, ולפיה מצא את הדרך להתיר את האישה לבעלה.

אסתר אומרת למרדכי "וכאשר אבדתי, אבדתי", ודורשת על כך הגמרא: "כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך" (מגילה טו, א), בגלל שעכשיו היא תיבעל לאחשורוש ברצון. המהרי"ק לומד מכאן:

ש"מ שמאותה שעה נאסרה על מרדכי והנה דבר פשוט שאסתר לא עשתה שום איסור ולא היה בדבר אפילו נדנוד עבירה אלא מצווה רבה עשתה שהצילה את ישראל ותדע שכן הוא שהרי בבאה לפני המלך שרתה עליה רוח הקדש וכו', ואפילו הכי נאסרה על מרדכי בעלה משום אותו מעשה שהיה ברצון. והלא דברים ק"ו, ומה התם דלא היה בדבר שום נדנוד עבירה אלא אדרבא מצוה קעבדה ואפילו הכי נאסרה על מרדכי בעלה, אשה שזנתה תחת בעלה לא כש"כ שהיא אסורה עליו? ואע"פ שאינה יודעת שיש איסור בדבר, מכל מקום עשתה היא עבירה וצריכה

כפרה וחייבת קרבן, עכ"ל מהרי"ק. ומטעם זה כתב גם כן
הב"ש, סי' קע"ח, ואם זינתה ברצון כדי להציל נפשות כעובדא
דאסתר לאחשורוש אסורה לבעלה כיון שהביאה הייתה ברצון.
עכ"ל.

שו"ת "בנין ציון", קנד

כבר מרגע המחשבה ללכת לעשות את המעשה אסתר נאסרה על מרדכי, ולכן ודאי
שבמקרה שלנו צריך להיות ברור שהאישה הזאת נאסרה על בעלה היות ועשתה מעשה
בפועל. אומר על כך הרב, שסברת המהרי"ק היא שאישה נואפת נאסרת לבעלה גם כאשר
לא מועלת מעל בה' (כמו כשחושבת שמותר לה להיבעל), אלא אפילו מועלת רק בבעלה.
במגילת אסתר, הקרבת אסתר את נפשה מלמדת שהיא הייתה במצב בו כל כוונתה הייתה
לשם שמים. אם כן, איך אפשר לקרוא לזה מעל בבעלה? אם בעיני ה' זה רצוי וראוי, מדוע
היא נחשבת כמועלת בבעלה? שאלה גדולה יותר, לפי סברא זו, היא העובדה שמרדכי הוא
זה שציווה עליה להיטמא לאחשורוש, ואם כן ודאי אין כאן מעל בה'?

הגמרא אומרת שכאשר נכנסה אסתר לבית הצלמים הסתלקה ממנה השכינה, מה שהביא
אותה לזעקה ממעמקי ליבה: "אלי אלי למה עזבתני", שמא אתה דן על שוגג כמזיד ואונס
כרצון" (מגילה טו, ב) ? לאסתר הדבר ודאי – היא נמצאת עכשיו במצב של אונס, ואדרבה,
היא נמצאת כעת במצב של אונס לשם הצלת כלל עם ישראל. אך מעיר על כך ה'בני ציון':

אבל כפי הנראה מדברי מרדכי הוא בעצמו היה מסופק בזה,
שאמר: 'אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד
ליהודים ממקום אחר, ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות',
וכוונת דבריו שהיה בוטח בה' שישלח הצלה לישראל, רק היה
מסופק אם ממקום אחר אם ע"י אסתר, כמו שאמר: ומי יודע אם
לא הגעת למלכות רק לבעבור הצלת ישראל כמו שפירש
הראב"ע. ולכן, מצד איסור אשת איש, אע"פ שהיה ספק, מכל
מקום היה מותר, דעל ספק נפשות גם כן מחללים אפילו שבת,
אבל שתהיה אח"כ מותרת לבעלה – זה הוי ספק איסור, דשמא
היה אפשר להציל ממקום אחר, וזינתה ברצון שלא לצורך! וזה
שאמרה אסתר 'וכאשר אבדתי אבדתי', שמעכשיו ברצון ומספק
נאסרתי לך. ולכן, בשהגיעה לבית הצלמים וסלקה ממנה שכינה
אמרה 'למה עזבתני, וכי אתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון?' לא
שהייתה אסתר מסופקת בזה, דדבר המפורש בתורה הוא שאין
הקב"ה דן אונס כרצון, אלא כיוונה לומר שמא בזה תראני שלא

אלך ושאין זה אונס אצלי, שלא תרצה להושיע לישראל על ידי.
ולכן כששבה השכינה אליה ידעה באמת שמה' הייתה זאת, שרק
על ידה רצה להושיע לישראל, ולכן להצדקת באמת לא נחשב
לזנות שתיאסר על בעלה, שאונס גמור היה.

שם

חידוש מפליג זה של הרב עטלינגר, באמת מסביר עניין שקשה להבינו במגילה.
מהמגילה, וכן ממדרשי חז"ל, איננו רואים את פרישתה של אסתר ממרדכי לאחר שמסרה
עצמה בשביל עם ישראל. אנו רואים שלמרדכי ולאסתר ניתן בית המן, ולפי הכתוב בסוף
המגילה, נראה שהם חיו באושר ועושר עד עצם היום הזה. לפי דברינו, הסוף שהיינו
אמורים לקרוא הוא שמחה וששון ליהודים, אך עצב כלשהו על אובדן היכולת לממש את
חיי הנישואין, ואף לא הגיוני שהם יחיו יחד בבית המן?⁵

לפי דברי הרב עטלינגר, בתחילה חשבו הן מרדכי והן אסתר שנאסרו זה על זו, היות
והלכו לעשות מעשה שאמנם יש בו אונס וחובה בשביל הצלת עם ישראל, אך אין בו
אפשרות להינצל מאיסור אישה על בעלה. יש פה שני רבדים שונים: הראשון הוא אונס,
והשני הוא הכוונה שבמעשה הזנות. בהמשך מביא הרב גם תשובה של שו"ת "שבות
יעקב", שנשאל על איש שהלך עם אשתו ועוד אנשים ביער, ובאו אליהם ליסטים, וכדי
להציל את חייהם הפקירה האישה את עצמה, בהסכמת בעלה. תשובת ה"שבות יעקב" היא
שהבעל והאישה נאסרו, היות והייתה כאן כוונה ברורה של האישה ללכת להיאנס. אמנם
האישה הזאת עשתה טוב בכך שהצילה את נפשותיהם, ואין כאן לא מעל בה' ואף לא מעל
בבעלה, אך זה לא עוזר לה לגבי האיסור בתחום האישות.

רק כאשר אסתר הבינה שלא הייתה דרך אחרת, והמעשה שעשתה היה באונס גמור, היא
הבינה שהיא מותרת לבעלה. ברגע שהיא מקבלת אות משמים שאין אפשרות אחרת להציל
את היהודים, אלא על ידה, היא מקבלת מעמד של אישה שנאנסה ללא כל רצון והסכמה.
לכן ידעה שהיא מותרת על מרדכי, למרות שאחשורוש טימא אותה. כאשר ישנו סימן נבואי
– רוח הקודש או דברי נביא, אז מתברר בדיעבד שכל המעשה של האישה הוא אונס
מתחילתו ועד סופו, ובאונס גמור אין האישה נאסרת על בעלה.

זאת גם הסביר שבשמה התיר הרב את האישה התמימה. היות והיא הייתה בטוחה
באופן מוחלט שהיא עושה מעשה לשם שמים, ושהגבר הזה הוא אליהו הנביא; היות
וקראה לבעלה לשוב מהר לביתם כי בטוחה הייתה שזהובים רבים יש בתיבה שבביתם;
בגלל העובדה שראתה במעשה ההיבעלות שלה ל'אליהו הנביא' שליחות א-לוהית שנמסרה

לה על פי נביא א-לוהים, לכן היא לא נחשבת כאנוסה מרצון, אלא כל המעשה מתחילתו ועד סופו הוא אונס. זאת הסיבה שניתן להתירה לבעלה.⁶

משמעות הדבר היא, שמרדכי אומר לה ש"רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר", איננה באה בביטחון מלא, אלא במעין תפילה-בקשה. מרדכי מקווה שבכל מקרה אם אסתר לא תיענה לדרישתו, אז הרוח וההצלה יגיעו ממקום אחר. משמעות הדבר היא שעל אסתר ישנה חובה מוחלטת ללכת לבצע את השליחות שהוטלה עליה. התהייה האם היא תיאסר על בעלה לא צריכה להטריד אותה כעת, גם אם יתכן ויש פיתרון אחר שהיה חוסך אותה מלאבד את דודה. עליה ללכת בשליחות האומה כי רק בה תלוי הדבר. אם לא היא – יכול להיות שלא יהיה פיתרון אחר. ואכן, ברגע שחזרה אליה השכינה שהסתלקה ממנה, הבינה אסתר שבה בלבד הדבר היה תלוי. אם לא היא – עם ישראל עלול להיות מושמד, ח"ו.

ז. טיכום

במאמר זה ביקשתי לפרוש מספר שיטות לפירוש במגילת אסתר, בעניין השכנוע של מרדכי את אסתר להקריב את חייה עבור עם ישראל. בפסוק המדובר, אומר מרדכי לאסתר שבכל מקרה "רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר", מה שלא אמור לגרום לה לעודף מוטיבציה, אלא לניסיון להיתלות באלטרנטיבה להצלת היהודים כך שהיא עצמה לא תאלץ לסכן את חייה.

בתחילה הבאתי את תשובת המהר"ל בנסיון לפתור את הקושיה. על-פי פירוש, מרדכי אומר לאסתר, שאם בחירתה תהיה להחריש וכתוצאה מכך הרוח וההצלה יעמדו ליהודים ממקום אחר - דהיינו מהקב"ה, אז היא תאבד. לא יתכן שאסתר נקלעה סתם כך למצב בו היא יכולה להציל את עמה. כבר מתחילה, הרצון הא-לוהי היה שהיא זו שתגיע לבית המלך אחשורוש ותציל את עם ישראל. במקרה כזה, אם אסתר תחליט להחריש למרות השליחות הגלויה ורווח והצלה יעמדו ליהודים ממקום אחר - הרי שהיא לא תקיים את מה שייעדו לה מהשמים, ולכן היא תאבד. עם זאת, שיטת המהר"ל אינה מבוססת דיה בלשון הפסוק. אין זה פשוט לומר שלפסוק יש שני חלקים, שכביכול אם החרש תחרישי בעת הזאת ותגרמי לכך שההצלה תגיע, אז ה'מקום אחר' יגרום לך שתאבדי.

בשל קושי זה הבאתי את הפירוש של בעל ה"עטרת זקנים". לפי דבריו, לאסתר יש יעוד בעולם, בשל היותה מזרעו של שאול. היעוד שנקבע לה אינו להציל את עם ישראל, אלא להביא להצלת זרעו של המן, היות ועתידיים לצאת מבניו אנשים שיתגירו. אין שאלה כלל האם עם ישראל ינצלו או לא. הסיבה בגללה השליחות חייבת להיעשות דווקא על ידי אסתר הוא, היות ואם לא היא תלך והמן יומת בגלל הצלה שתבוא ליהודים ממקום אחר, היא לא

⁶ יש לציין שהרב עטלינגר התנה את ההיתר שלה בכך שעוד שני רבנים פוסקים יראו את תשובתו ויסמכו עליה את ידיהם.

תצליחי להציל את זרעו שיתגייר כי אחשוורוש יחליט להרוג את כל זרעו, ולא רק אותו ואת בניו. אם לא תלך – ודאי שהיא ובית אביך חייבים מיתה בשל העונש של אבי אביה, שאול המלך, במלחמה עם עמלק.

שיטה שלישית שהבאתי היא של החת"ם סופר. טענתו היא, כי משמעות הפסוק המדובר היא שמרדכי מבהיר לאסתר את המצב של ישראל בגלותם כפי שהוא נכון לעכשיו. כדי שעם ישראל ינצל מהגזירות שמוטלות עליו, יש צורך בכפרה על שני חטאים שהוא עשה – חטא ההשתחויה לצלם נבוכדנצאר, וחטא ההנאה מסעודתו של אותו רשע. טענת מרדכי היא, שכדי להציל את כלל ישראל הוא הקריב את עצמו למות בכך שלא השתחוה להמן. כעת, כדי להציל את יהודי שושן הבירה, שהם אלה שהשתתפו בסעודת אחשוורוש, על אסתר לעשות את אותו הדבר ולמסור עצמה למות בידי אחשוורוש, בכך שתבוא אליו בלי להיקרא אל המלך זה שלושים יום. משמעות הפסוק היא שרוח והצלה יעמוד ליהודים שגרים במקום אחר – לא בשושן, ואילו את ובית אביך תאבדו, היות ואתם מאנשי שושן הבירה. קשה להבין מנין הניח החת"ם סופר שכדי לכפר על חטאים אלה על הצדיקים שברור למות.

מכאן עברנו לשיטתו של הרב אבינר, כפי שהביא בפירושו למגילת אסתר. טענתו היא שלהסתמך על הנס הוא פגם רוחני גדול מאוד. כאשר יש לאדם את האפשרות לקחת אחריות על עצמו – עליו לנצל אותה וקיים את שליחותו בעולם. הסתמכות על הנס יכולה להיעשות רק במצב בו אין ברירה אחרת. משמעות הציווי על אסתר היא, שאם היא תחריש ותביא לתוצאה ההרסנית שרוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, היא עצמה לא קיימה את שליחותה של הצלת עם ישראל בדרך הטבעית – ולכן היא ובית אביה יאבדו.

בנוסף הבאנו שיטה אפשרית נוספת, אשר לא מצאנו לה כל מקור, שניתן לומר שמשמעות הביטוי המדובר היא לעורר באסתר את רגשי ה'פטריוטיות' שלה בשל דאגתה המרובה לעם ישראל. האמירה של מרדכי היא, שאסתר תדע שאם אינה מקריבה עצמה, היא לא עשתה את המצופה ממישהי בעלת רגשות על עמה.

לסיום הבאנו את שיטת שו"ת "בני ציון", שהגיע בעיסוק בפסוק זה מעניין ההלכתי של איסור אישה על בעלה כאשר נאנסה מרצונה. פירוש הפסוק לפי דבריו, הוא שמרדכי ניגש אל אסתר בחוסר ידיעה מהו רצון הקב"ה, ואיך עתיד להתרחש בעתיד הקרוב. אין לו מושג האם היהודים יינצלו או יושמדו ע"י אויביהם בסופו של דבר, או שהנושא הזה בכלל פחות מעסיק אותו כעת. העיקר בעיניו הוא למצוא את הפיתרון המהיר ביותר שיש לו פוטנציאל להציל את עמו. לכן הוא אומר לה שעליה מוטלת השליחות הזאת. אם תחריש, רוח והצלה אולי יעמוד ליהודים ממקום אחר, ואולי לא. אך במידה ולא תבוא ההצלה, והקב"ה נתן את כוחות ההצלה רק לידי אסתר – אז היא ובית אביה יאבדו. בסופו של דבר גילתה אסתר למפרע כי באמת הדבר היה תלוי אך ורק בה, והיא עשתה את המוטל עליה על הצד הטוב ביותר. היא קיבלה אות משמים שלא היה פיתרון אחר, וזה בעצם מה שמאפשר לה לחזור

לחיות חיי אישות עם בעלה, היות וכל המעשה שלה מתחילתו ועד סופו היה באונס גמור, וכל הליכתה במודע לבית אחשורוש הייתה ע"פ צו נבואי – ברוח הקודש. הפירוש של הרב עטלינגר בשו"ת "בני ציון" גם מביא את מעשיה של אסתר לפרספקטיבה שונה. היא סיכנה את עצמה במקום שלא הייתה בטוחה אם בכלל יש לכך משמעות, והיא עשתה זאת מתוך אמונה גדולה בצורך של כל אדם להשתדל עבור עם ישראל ככל יכולתו. ההליכה שלה בתחושת שליחות מוחלטת, בשל העובדה שהיא נמצאת כעת במקום בו ניתן לשנות את הגזרה הנוראית, היא צו לדורות. כאשר לאדם יש את האפשרות לסמוך על הכוחות שלו כדי להצליח, וכדי לעזור לכלל – חובה עליו לעשות זאת, גם אם עליו להקריב את עצמו לשם כך. הוא לא יכול לדעת אם יש דרך אחרת, או שהוא היחיד שיכול לעשות זאת. אדם לא מגיע סתם לעמדה בו הוא נמצא. לאדם יש שליחות שעליו למלא היכן שהוא, ולפי הכוחות האישיים שלו. רק בדרך זו, של הקרבת האדם את עצמו למען הכלל איפה שהוא מסוגל לכך, עם ישראל יכול להצליח.